

Očima ekonomů

K potřebě obratu ve vzdělávání studentů ekonomických oborů

BOŽENA ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ

Vše nasvědčuje tomu, že pro udržení obyvatelnosti planety Země bude v příštích desetiletích důležité dobré biologické vzdělání vysokoškolské populace. Naše ekonomické vysoké školy budoucí inženýry ekonomie v biologii nevzdělávají. Studentům proto chybí přiměřená představa o životě jako planetárním jevu, o živých systémech, o funkci, integritě a rozmanitosti biosféry. Biosféra přitom samovolně reprodukuje nejen člověka, ale i všechny ostatní biologické předpoklady lidské kultury.

K otázce biologizace ekonomického vzdělání

Nedostatečné biologické vzdělání ekonomů sice přímo není nenahraditelné biologické struktury pozemské přírody, ale dvojnásobně „podporuje“ protipřírodní orientaci ekonomiky. Jednak tím, že dnešní ekonomové nemají pádné argumenty proti nebezpečné spotřebitelské tendenci v životním způsobu lidí, a jednak tím, že zpravidla nekriticky prosazují hospodářský růst a planetární expanzi technologických procesů. I když s touto orientací může lidstvo přežít ještě několik desetiletí (století), vyhlídky na dlouhodobě možný protipřírodní pokrok se rychle zhoršují. Trvalá ignorance biologických faktorů kulturního života v hospodářské praxi dnes prohlubuje křehkou rovnováhu mezi biosférou a technosférou a vede k situaci, v níž lidstvo jen obtížně zvládne transformaci z protipřírodní fáze civilizačního vývoje na jeho fázi propřírodní – biofilní.

Studenti přírodovědeckých, zemědělských a lesnických fakult, kteří se s přírodními reáliemi setkávají v době svého studia na vysoké škole, mohou částečně nahradit nedostatek svého předchozího biologického vzdělání. Studenti ekonomických škol však tuto možnost nemají. Hlavními problémy a pojmy, s nimiž se každodenně setkávají, jsou výroba, trh, zisk, obchod, marketing, ale také hospodářský růst, úspěch v podnikání, konkurenceschopnost atp. Mnozí dnešní absolventi ekonomických škol se tak proti své vůli budou podílet na dalším extenzivním rozmachu civilizace a na nevratných přeměnách biologických poměrů na Zemi. Z neznalosti budou podporovat prohlubující se rozpor mezi kulturou a přírodou. Domnívám se, že na ekonomické fakultě univerzitního typu by měly mít své místo právě takové přírodní a společenské vědy, v jejichž rámci lze biologické souvislosti kulturního života přiměřeně pochopit. Studenti ekonomických oborů potřebují poznatky, které alespoň čas-

tečně povedou k uznání globálních přírodních mezí kulturního vývoje. Uzářil totiž čas začlenit fenomén planetárního života také do rámce předmětu tradičních ekonomických věd.

Co vysoká škola při utváření biofilních postojů studentů může a co nemůže

Lidský vývoj od narození do dospělosti se v průběhu dějin stále více komplikuje. Jedinec si musí během krátkého času své ontogeneze osvojit výtobytky lidské kultury ve všech jejích formách, musí se na ně adaptovat. Lidská fylogeneze a ontogeneze, dva rozdílné procesy, které byly kdysi jemně vyladěny na pomalý vývoj přírody i na pomalý vývoj kultury, dnes probíhají na pozadí překotného růstu technické civilizace. To přináší mnoho různých problémů, ale především se tím prodlužuje ta část lidské ontogeneze, která je přípravou mladého člověka na život. Mladí lidé dnes později dospívají.

Vysoká škola by měla být jednou z forem zkrácení této přípravné fáze. Na vysokou školu sice přicházejí téměř plně zformovaní jedinci, u nichž podstatná část ontogeneze již proběhla, ale další vývoj jedince se tu může odehrávat také mimo aktuální bezprostřední zkušenost – v teoretické formě studia. Vysoká škola tak jakoby stlačuje čas, ve kterém je teoreticky akumulovaná lidská historie. Kdyby společnost vysokoškolské studium neměla, přímou individuální zkušenost jako nezbytnou podmínku přiměřené participace jedince na kulturním evolučním procesu by mladí lidé museli sbírat mnohem déle.

Šance pro vytvoření propřírodních postojů studentů vysoké školy je tedy omezená a vzniká pouze tehdy, jsou-li na vysoké školy zařazeny předměty se zaměřením na systémové poznávání vztahu přírody a kultury. Úspěch však závisí na tom, zda na vysokých školách budou učitelé, kteří dnešní neadekvátnost protipřírodní kultury dokáží vysvětlit a náležitě teoreticky doložit. Protože to u tradičních ekonomických oborů nemůžeme očekávat, dnešní vysokoškolské ekonomické vzdělání by nemělo být pojato jako pouhá odborná příprava na zaměstnání, ale jako kvalifikace rozšířená o biologické a další obory, která dostatečně jasně ukáže, že ekonomika je „pouhým subsystémem kultury a kultura pouhým subsystémem přírody“ (J. Šmajš).

K problému naturalizace lidské ontogeneze

Nedávno zesnulý americký teoretik humanitních věd Richard Rorty zastával názor, že výchova a vzdělávání člověka v sobě zahrnují dva nutné a jako by protikladné pochody – socializaci a individualizaci. Do věku ukončení středoškolského vzdělání slouží výchova a vzdělání především socializaci, tj. postupnému vrůstání člověka do společenských podmínek života, postupné orientaci v sociokulturním prostředí a osvojování si určitých způsobů chování, názorů, zásad, hodnot a postojů. Pak se podle Rortyho odehrává předěl. Posláním univerzit je pomoci studentům poznat, že jsou s to přetvářet sami se-

be, že mohou předělávat vlastní strukturu osobnosti, kterou jim vnutila výchova. Tuto strukturu, která by je učinila uznávanými občany, přetvářejí si v novou, na jejímž formování se podílejí hlavně oni sami. Cílem socializace není tedy pasivní adaptace a konformismus s normami daného společenství, ale vytvoření určité rovnováhy mezi adaptací a seberealizací. Tento proces individualizace tak vybízí a přivádí mladého člověka k tomu, čím v daných možnostech může být.

S odvoláním na názor J. Šmajse, že „proces naturalizace by měl předcházet procesu socializace a poměrně dlouho probíhat současně s ním“, se hlásím k myšlence o zásadním formativním vlivu přirozeného prostředí v raném vývoji člověka.

„Způsob dotváření psychosomatické struktury člověka jeho přírodním a kulturním prostředím,“ píše J. Šmajš, „musí být totiž podobný ontogenezi živočišné, tj. způsobu formování mláďat některých jiných biologických druhů jejich přirozeným prostředím – péčí matky, doupětem, ekosystémem, smečkou, stádem či tlupou – prostě přirozeným ‘domovem’ v hostitelském ekosystému přírody.“ (Filozofie psaná kurzívou. Brno: Doplněk, 2003 s. 101.)

Podobný názor o zásadním formativním vlivu přirozeného prostředí zastávají také J. Prekopová a G. Hüther: „Co se děje s mozkiem, když vyrůstá v podmínkách, kde existuje jen málo problémů a výzev, mohli neurologové dobře prokázat u oslů, a to u jihoamerických oslů domácích. V Chile a Peru totiž vedle normálních domácích oslů, kteří vyrůstají ve stájích na statcích a později jsou zapřaháni do povozů, existují i takoví, kterým se od sedláků nějak podařilo uprchnout a kteří se připojili k volně žijícím stádům zdivočelých oslů domácích. Oslíci, kteří se tak narodí, vyrůstají v úplně jiných podmínkách než jejich příbuzní narození doma. Jejich život je těžší, je v něm víc problémů, je plný výzev a v každém ohledu nejen rozmanitější, ale i nepohodlnější. Důsledky jsou nasnadě: jejich mozek je nejen komplexněji vystavěný a silněji zesíťovaný, ale je dokonce viditelně větší než mozek jejich kolegů ze stáji.“ (Prekop, J. Hüther, G. *Odhalte poklad u svého dítěte*. Praha: Grada, 2008, s. 76.)

První formativní fáze lidské ontogeneze se však neobejde, nemá-li dojít k poruchám v rozvoji osobnosti, bez pevné citové vazby dítěte alespoň k jedné dospělé osobě, většinou k matce. Dítě se pevnému citovému vztahu musí „naučit“ a k jeho vytvoření potřebuje více než rok sdílení společného kontaktu s rodiči a sourozenci (a patrně i s venkovní přírodou). Malé dítě má proto právo na trvalou přítomnost dospělého člověka i volné přírody. Petr Příhoda připomíná, že v moderní civilizaci přibývá faktorů, které brání harmonickému rozvoji osobnosti a že naopak ubývá podnětů, které tento rozvoj podporují. V této souvislosti cituje klasika dětské psychologie Reného Spitze. „Z dětí vychovávaných bez lásky vyrůstají dospělí jedinci plní nenávisti.“ Příhoda dodává, že „nenávist se nemusí vždy projevit aktivní destruktivitou. Může mít podobu zlověstného zla v duši. Myslím, že je to závažný společenský problém. Jeho vahou i tou nevšímavostí, s jakou je přehlížen, bych ho přirovnal k eko-

logické hrozbě.“ (Příhoda, P. *Nesrozumitelně motivovaného zla přibývá*. In: Týdeník Českého rozhlasu 52/2006, s. 17. 2006.)

Jak podivně v této souvislosti znějí slova evropské levice, podle níž by každé třetí dítě do tří let mělo být v jeslích. Podle Strany evropských socialistů je dostupnost jeslí a mateřských škol „základním předpokladem“ pro zrovnoprávnění žen a mužů na pracovním trhu, tvrdí Zita Gurmaiová, maďarská socialistka. Také Dán Poul Nyrup Rasmussen je rezolutně proti konzervativním státům EU, které nutí ženy k návratu za plotnu. (Srov. *Lidové noviny*, ze dne 30. 1. 2009.) Pokud ekonomické nebo kariérní důvody převládají, je zbytečné diskutovat o základních psychologických potřebách dítěte, které jsou podmínkou jeho zdravého tělesného i psychického vývoje. Psychologové mají zkušenosti, že děti přežijí cokoli. Ale za jakou cenu!

Mladé kulturní podněty, které jsou převážně symbolického charakteru, neovlivňují příliš starší struktury mozku. A tak v technicky rozvinutých společnostech se raná ontogeneze, která je základem pro pozdější zdravý vývoj jedince, mění v období nevratné celoživotní deformace osobnosti. Kultura totiž jen spolu s přírodou rozvíjí to, co je potenciálně obsaženo v lidském genomu – biologicky předurčenou lidskost.

V roce 2005 jsem se v Toulcově dvoře (pražské ekologické centrum pro děti, které založila Emilie Strejčková) zúčastnila odborného semináře o výsledcích výzkumu odcizování dětí přírodě. Potvrdilo se, že stále se zrychlující úbytek přímých kontaktů člověka s přírodním prostředím přináší negativní důsledky jak pro lidskou schopnost chránit bohatství přírodního prostředí, tak pro zdravý psychický a tělesný vývoj každého jedince.

Ukázalo se totiž, že počátky odcizování dětí přírodě byly rozeznatelné už u dětí mladších tří let. Období do tří let věku odborníci považují za klíčové pro vytváření vztahu dětí k přírodě. Je to časový úsek života, v němž nejintenzivněji probíhá proces trvalého vtíštění (imprintingu), kdy je jedinec směřován k respektování hodnot přirozeného světa. Na počátku svého života má tedy každé dítě všechny psychické i fyzické předpoklady pro vývoj způsobu života, který je v souladu s přírodou. Tyto předpoklady nejsou dnes dostatečně poznány, kvalifikovaně využívány a rozvíjeny.

Jak uvádí E. Strejčková těžiště současného vzdělávání, výchovy a osvěty o přírodním prostředí spočívá v poskytování informací převážně slovy a obrazy. Takové informace jsou z hlediska potřeb reálného života zákonitě neplnohodnotné a deformované. Vzdělávání ke vztahu k přírodě je zahajováno většinou až ve věku, kdy už děti mají upevněné návyky interiérového konzumního životního stylu. Chybí předškolní i školní systém výchovy k vytváření návyků lidského jednání ve prospěch zachování zbytků původních přírodních společenstev.

Dodávám, že vztah k přírodě je u člověka geneticky kódován pouze rámcově a že bohatství jeho duševních a tělesných projevů je podmíněno a omezeno vnějšími přírodními podmínkami, ve kterých se vyvíjel. Vracím se proto znovu k myšlence, že naturalizace a socializace člověka musí jeho individuua-

lizaci předcházet. I když se základní struktura emocionálních vztahů utváří již v v raných fázích individuálního vývoje, může pozdější racionální kultivace člověka jeho emocionální vztah k přírodě v určitém rozmezí korigovat. Větší váha racionálních argumentů v tomto období způsobuje, že se člověk obvykle více emocionálně ztotožní s tím, čemu porozumí, co přiměřeně teoreticky pochopí. Domnívám se, že právě v teoretickém pochopení přírodních souvislostí kulturního života spočívá význam výuky společenských věd na všech dnešních vysokých školách.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 17

- New Economic Challenges. 1st International PhD Students Conference 21.1.-22.1. 2009.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- Pavla Novotná, *Výtvarné umění v kultuře Neslyšících.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- LEGAL SANCTIONS: Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Czech Republic.* Edited by Mariusz Poplawski and Dana Šramková. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Jiřina Relichová, *Genetika populací.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- Sborník z česko-polsko-slovenské konference Hnanice, 2007. *Právní aspekty odstraňování ekologických zátěží s důrazem na staré zátěže a právní aspekty ochrany přírody.* Ilona Jančářová, Jiří Slováček, Eds. Masarykova univerzita Brno, 2007
- Sborník příspěvků z mezinárodní konference na téma Zákoník práce po nálezu Ústavního soudu. *Pracovní právo 2008.* Zámecký hotel Třešť 1.-3. října 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008. CD
- Sborník – prezentace – fotogalerie. *Praxe a stáže studentů vysokých škol.* DVD Multimediální prezentace. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník rozšířených abstraktů.* Výjezdní zasedání Centra Jaroslava Hájka pro teoretickou a aplikovanou statistiku. Telč 25.-27. září 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008 CD
- Sborník příspěvků. *Seminář k „Mezinárodnímu roku planety Země“.* Brno, 11. září 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada germanistická, R 13.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník příspěvků *5. Letní škola aplikované informatiky.* Indikátory účinnosti EMS podle odvětví. Bedřichov 22.-24. srpna 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sociální pedagogika a multikulturní výchova v otázkách,* Lenka Gulová et al. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Speciální pedagogika v interdisciplinárních a multidisciplinárních souvislostech.* Pavel Mühlpachr (Ed.), Masarykova univerzita Brno, 2008
- Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická. *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy.* K odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala. Recenzent: Tatiana Machalová. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická. Ilona Jančářová, *Právní prostředky a cesty k řešení ekologických zátěží.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sport a kvalita života 2008.* Kolektiv autorů. Sborník abstrakt mezinárodní konference konané 6.-7. listopadu 2008 v Brně. Masarykova univerzita Brno, 2008

pokračování na str. 69 →